

zi), però en realitat hem de mirar-ho com a inversemblant, puix que no es troba altre cas de tal forma de la preposició a la Península Ibèrica; i per altra part és innecessari, atès que la variant cat. *esmorzar* té una explicació fàcil, i el canvi de *am-* en *alm-* és un fet molt freqüent en les tres llengües (veg. ací AMETLLA, ALMIRALL, EMBOSTA; cast. ALMOREJO, ALMENA, ALMIDÓN, DCEC). De fet, en el mateix hispano-portuguès, per més que *almorzar* ja aparegui en el *Cid* i ja n'hi hagi una dotzena de casos cap a 1300 o en el S. XIII, no hi manquen testimonis ben antics de la variant sense *-l-*: *amorçar* (o *emorçar?*) en les *Cantigas*, *amuerso* en l'arcaic ms. G de l'Arx. de Hita (1191b), gall. *amorzo* al costat d'*almorzo*, ast. or. *amorzar* (Vigón).

»Del cat. o el cast. són manllevats els sards *izmurzare*, *zmurzai* (MLWagner, RFE xx, 234). I del castellà també deu venir el cat. *esmorzar*, *almorzar*, amb tot i que avui se senti com a mot ben genuí; si bé fins ara segueix essent estrany al català de les Balears, i fins percebut allà com a expressió acastellanada.⁵ Però tenint en compte els mots com *argila*, *espargir*, *sargir*, *verger* (VIRDIARIUM) no hi ha dubte que en català hauríem tingut *almorjar si hagués estat un mot autòcton; així mateix és característic d'un manlleu el fet que es vagi pendre només el verb i no el substantiu *almuerzo*. En resum, *almorzar* és un castellanisme introduït segons sembla cap a 1400 pel desig d'eliminar l'ambigüitat de *berenar*, que significava juntament 'desdejunar' i 'berenar', tal com encara ho usen a les Balears.

»El cast. *almuerzo* es pronunciava antigament amb *z* sonora (com ja constata RJCuervo, RHisp. II, 18), segons que ho proven nombroses grafies medievals, en particular les de Guillén de Segovia, Nebrija i PAlc., i la pronunciació de Càceres i Sierra de Gata (Espinosa, Arc. Dial., 79), així com la del català⁶ i el sard; en portuguès i també en el gallec de la Límia (que manté fins avui la sonoritat) hi ha ç sorda, però això és el que correspon a la fonètica d'aquest idioma, oposició comparable a la que es presenta en *laço*, *-aço*, *-iço*, *-uço* (mots, tots, que tenen *-z-* en castellà antic).

»En l'aspecte semàntic el català ha conservat el significat etimològic, de 'àpat lleuger del matí' (cf. la cita de St. Vicent);⁷ i en castellà també era generalment que *almuerzo* significués 'desdejuni, collació lleugera que prenem en llevar-nos': així en Nebrija, i encara ben clarament en S. de Horozco (S. XVI), en el *Guzmán de Alfarache*, en el *Buscón* de Quevedo i força més tard; avui encara conserva aquesta acc. a molts llocs (p. ex. a Cespadosa de Tormes), si bé en les ciutats de llengua castellana guanya terreny el pas a 'àpat de migdia', per un fenomen que s'ha donat en moltes llengües, i ja en llatí, on *prandium* havia estat 'desdejuni', i en *jentare*, d'on el cast. antiq. *yantar* 'menjar, dinar', que en l'Antiguitat sempre volgué dir 'desdejunar-se'.⁸

Aquestes afirmacions i conclusions meves de fa trenta anys no han fet més que confirmar-se essencialment. Solament en un aspecte important crec que cal recti-

ficar-les. «Castellanisme» ja no crec que ho sigui *almorzar* (*esmorzar*). De llavors ençà ens hem anat fent càrrec, amb augment incessant, que l'aportació lexical del mossàrab al català de les terres del Migjorn fou més considerable que el que llavors ja començàvem de veure; i que alguns d'aquests mots, amb el temps, s'estengueren cap al Nord, alguns fins al cap d'allà del Princ. (veg. PUNXÓ, -XAR, TREPITJAR, FONDO, ESCADUSSER, etc.). Puix que s'ha confirmat amplemment tant l'aparició precoç d'*almorzar* en valencians de llengua popular, però net d'intrusió castellana, com la seva absència en totes les fonts antigues del català clàssic i primigeni, hem de creure que *almorzar* fou un d'aquests mots que aconseguiren acceptació després de la Conquesta en el català de l'Horta i del Regne.

La presència general del mot *ADMORDIUM, pertot arreu i en tot temps, en cast. i en gallegoportuguès, ja fa esperar que també existiria en el mossàrab del Migdia de la Península, i que allà tenia la forma *almorzo, però en produir-se l'aiguabarreig de repobladors i moriscos i tagatins valencians, i imposar-se el català jaumí com a llengua de tots, no sense transigir amb l'acceptació d'alguns mossarabismes que no repugnaven, aquest *almorzo* no aconseguí guanyar el dret a sobreviure més que adaptant-se al patró dels seus congèneres i contraposats: *lo dinar*, *lo berenar*, *lo sopar*, d'on *l'almorzar*, mentre que el substantiu *almorzo* de-tonava massa al sentit lingüístic, dominat pel català dels nouvinguts, per poder sobreviure, puix que fou en una immensa majoria de casos que el català primigeni es mantingué inalterat en la llengua de tots; a les Illes ni això (sigui perquè el mossàrab insular ja no posseís el mot, absent com era també en el llatí vulgar del Conventus Tarraconensis, sigui per altres raons), però no és estrany que en tot el Continent aquesta transfusió tingués més èxit, perquè ja a Tortosa i terres de l'Ebre (on l'aportació mossàrab fou tan intensa com en el País Valencià), el mot ja devia existir, i ja devien conèixer-hi els catalans que s'anaren infiltrant més i més per Vall-de-roures, Morella, Peníscola, Borriana...: a l'Horta, doncs, podem dir que ja «pluvia sobre mullat».

M'ajuda a sospitar-ho el fet que vora l'Ebre li trobem des dels orígens, de més a més, un germà, l'àrea del qual endemés s'estén llargament pel català extrem-occidental. A Benasc diuen *entemuerso* per a l'«almuerzo que hace a las ocho de la mañana el jornalero»: «di-le a la mosca que prepare el *entemuerso*» (Ferraz, 52), però a Ribagorça d'Ebre aquest mot ja se'n fa trobadís en el S. XIII en la seva forma verbal: «dixit quod volebat ibi *entremorçar*, et homines dicti loci dederunt ei ad comedendum», en un doc. de 1288 (CaCandi, MiscHiCat. I, 220). Sembla que al costat d'*ADMORDIUM es crearia, doncs, un *INTERMORDIUM, del qual *entremorçar* és derivat verbal, i en benasquès s'ha conservat el substantiu (només a costa de perdre la primera *r*, per dissimilació, davant la de la síl·laba tònica), per tal d'expressar el que es menjava després del desdejuni, i que per tant era intermedi entre